

HISTÒRIA SOCIAL DE LA LLENGUA CATALANA, UN PROJECTE
FRUSTRAT DE JOAN FUSTER

Francesc Pérez i Moragón
Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València

Salvador Ortells Miralles
Espai Joan Fuster

1. UNA IDEA DE MOLTS ANYS

És ben conegut el fet que Joan Fuster (Sueca, la Ribera Baixa, 1922-1992) mantingué durant molts anys, si més no des dels inicis de la dècada de 1960, el projecte d'escriure el que solia anomenar una *Història social de la llengua catalana*. També se sap que va ser una idea frustrada, malgrat que amb aquell objectiu havia mantingut, de manera més o menys regular i enmig d'altres moltes tasques *pro panem lucrando*, com ell mateix hauria dit, una recerca llarga i minuciosa, de la qual són testimoni una gran quantitat de llibres, fitxes i documents conservats al Centre de Documentació de l'Espai Joan Fuster, de Sueca, en l'edifici on visqué i treballà tants anys l'escriptor valencià. A principis de 1992, pocs mesos abans de morir, ell mateix rememorava el projecte en una entrevista:

M'hauria agradat fer un llibret, no un llibrot, d'extensió normal, sobre això [història social de la llengua catalana]. Ho vaig comentar amb Manuel Sanchis [Guarner].¹ Ell volia que ho férem a mitges, però jo no tinc costum de treballar així, i ell va començar a fer uns papers i jo n'havia de fer uns altres. En vista que jo anava deixant-ho córrer, Modest Prats i Josep Nadal van traure un llibre, molt interessant, però diferent del que jo hauria volgut fer. Jo no pretenia parlar de la història interna de la llengua catalana, ni de l'evolució dels fonemes, sinó del que ells en dirien la història externa (SÒRIA: 2003, 449).

«M'hauria agradat...». Es pot pensar que ho diria amb una certa nostàlgia, perquè el projecte pertanyia a una època ja endarrerida en la

¹ No hem sabut trobar testimoni documental d'aquesta possible col·laboració. Consultat al novembre de 2020 Santi Cortés, biògraf de Sanchis Guarner, respon no conèixer-ne tampoc cap notícia.

vida de l'escriptor i sens dubte ell, quan feia aquestes declaracions, podia saber que mai no el duria a terme. En qualsevol cas, convé també retenir la segona part de la resposta, perquè il·lumina sobre el que li interessava especialment d'aquella «història externa»:

Vist així, pots liquidar el període medieval d'una manera relativament ràpida. Hi ha l'acarament amb l'occità dels trobadors, i el tema del llatí i el vernacle. Ara, quan la cosa comença a agafar interès i a eixir abundància de material és quan s'introdueix el castellà, a partir del 1500, o menys. I cada dia ixen més coses curioses que podrien lligar-se. Ja cap al final del segle XV, els jurats de Vila-real protesten perquè el predicador de Quaresma, que pagaven ells i era de Navarra, predicava en castellà i no l'entenien. És a dir, que això comença a passar en una època anterior a la que jo em pensava, el XVI avançat, i va lligat a l'expansió i les reformes dels ordes religiosos. Enviaven cap ací quantitat de frares i pujaven a la trona, o al confessorari, i es posaven a parlar en castellà. O el teatre, que també va significar una altra manera d'introduir el castellà, com després ho ha estat el cinema, o la ràdio o la televisió (SÒRIA: 2003, 449).

¿Quan havia començat a pensar a fer una història social de la llengua? Com ho exposem més endavant, en l'epígraf 4 d'aquest article, a finals de 1969 Fuster es referia a un esquema bastant definit del possible llibre, dient que l'havia confeccionat «sis o set anys» abans, és a dir, en la primera part de la dècada de 1960, en una època seua de plenitud literària, entorn de la publicació de *Nosaltres, els valencians* i *El País Valenciano*, *Poetes, moriscos i capellans* i *Qüestió de noms*, quatre títols apareguts el 1962, als quals encara s'hauria d'afegir la seua traducció al català de *La pesta*, d'Albert Camus. Probablement, però, degué cavil·lar sobre el projecte des d'un moment que ara com ara no sabem datar.

Siga com siga, era una idea a la qual Fuster havia dedicat moltes hores, concebant-la, definint-la i articulant-la, pensant sovint en la millor manera de realitzar-la, sempre acaçat per urgències econòmiques que li impedié dedicar-hi totes les hores continuades que exigia. Amb el temps, la idea havia adoptat per a ell diverses formes de materialització: entre l'obra en col·laboració amb Manuel Sanchis Guarner esmentada en l'entrevista de 1992; la feta en solitari, que trobem en l'apèndix del present article, formulada en una proposta no datada que lliurà a la Fundació Jaume Bofill, el 1969; o, fins i tot, una altra de més ambiciosa a la qual

ens referirem tot seguit. Entre aquestes opcions, la primera formulació de què tenim constància documental no és la d'un treball compartit amb el filòleg valencià, sinó una altra, lligada parcialment al pas de Fuster, com a director literari, per l'Editorial A.C. (CARABÉN: 1994, 114; ORTÍNEZ: 1993, 72). El 6 d'octubre de 1964, escrivia a Joaquim Maluquer, tractant de possibles títols a publicar i d'altres aspectes relacionats amb la marxa d'aquella editorial:

continuo pensant en la «Història social de la llengua catalana», a dimensions monumentals. Ja em festegen la idea els d'Edicions 62 i els d'Ariel, amb els quals incidentalment n'havia parlat. Però abans de res hauríem d'estudiar les possibilitats de ser nosaltres qui ho féssim. Això seria una obra molt costosa, i potser editorial A.C. no està en condicions d'emprendre-la com a tal editorial. Però sens dubte hi haurà solucions de mecenatge, intermèdies, que facilitarien les coses. La meua il·lusió seria que aquest llibre, necessàriament obra col·lectiva, fos confeccionat amb la col·laboració dels «primates» del ram —historiadors polítics, com Ferran Soldevila, i literaris com Jordi Rubió, Riquer, Molas, filòlegs com Coromines, Moll, Badia Margarit, Sanchis Guarnier, etc. —: un gran cartell de vedettes. Editada en pla de luxe (tipus *Història dels catalans*,² amb molts ninyots i paper couché), es vendria com pa benèit... (CORRESPONDENCIA 8: 84-85).

El 13 d'octubre, Maluquer li respongué, en carta inèdita, que s'apuntava el projecte i fins i tot veia la possibilitat d'aportar-hi la seua col·laboració entre els autors, sobre temes sociològics, com ara l'assimilació lingüística i els condicionaments socials per al manteniment de la llengua catalana en aquelles circumstàncies. No debades Maluquer havia publicat feia poc *L'assimilation des immigrés en Catalogne* (1963) i preparava *Població i societat a l'àrea catalana*, que publicaria A.C. el 1965. I el 2 de novembre, en una altra carta també inèdita, Maluquer comunicava a Fuster que Edicions 62 preveia un llibre titulat *La llengua catalana*, d'Antoni M. Badia i Margarit, en què veia una possible interferència amb la seua hipotètica *Història social*. Malauradament, aquella via que Fuster

² Obra editada per Ariel entre 1961 i 1970, sota la direcció de Ferran Soldevila i amb la col·laboració de Miquel Tarradell, Jesús Ernest Martínez Ferrando i Raimon d'Abadal. Tot i l'èxit de venda inicial, la publicació quedà interrompuda amb només tres volums dels cinc previstos.

havia comentat al seu amic, va quedar tallada pel tancament posterior de l'Editorial A.C., pel fet que Josep Pla va decidir passar la publicació de les seues *Obres Completes* a Destino, malgrat tenir un compromís previ amb l'editorial impulsada per Manuel Ortínez, Armand Carabén, Joaquim Maluquer i d'altres.

El 5 de juny de 1968, un activista per la llengua, Pau Ginés i Sala (Barcelona 1911-1979) escrivia a Fuster recordant-li, entre altres intercanvis d'idees que havien tingut, com li havia parlat temps enrere d'una possible història de la llengua catalana. No hem sabut trobar més referències a aquella idea que anava arrossegant-se sense arribar a port, fins al 1978, quan Albert Manent, en postdata a una tarja del 20 d'octubre preguntava a Fuster: «¿No et podria ajudar a desencallar la història social de la llengua catalana?»

Poc després, el 1980, amb una tarja inèdita, Max Cahner adjuntava a Fuster un full redactat per ell (CORRESPONDÈNCIA 13: 481-483), que deia destinat a la Fundació General Mediterrània, «tal com ens ha demanat [Antoni] Comas».³ Portava per títol *Història de la llengua catalana*, de Joan Fuster i estava datat a Barcelona, el 3 de març del mateix any. «Et sembla bé?», preguntava Cahner. Es pot suposar que amb aquell text i la gestió que es pretenia fer, seguint un suggeriment de Comas, Cahner volia animar Fuster a reprendre el projecte suspès i, no és sobrer dir-ho, procurar també pel reforçament dels seus recursos econòmics amb uns ingressos més sòlids, ni que fos momentàniament, que els que li venien de les col·laboracions periodístiques, sempre pagades malament. Després de citar els treballs publicats en què l'assagista havia tractat aquelles qüestions, Cahner informava que la seua *Història de la llengua catalana* es basaria en «milers de paperetes» recollides

al llarg d'aquests darrers quinze anys a partir de la lectura metòdica de tota mena de textos literaris i documentals que abracen el miler d'anys d'història de la llengua i el buidatge exhaustiu de tota la bibliografia, literària, cultural i, també, general dels Països Catalans.

³ Antoni Comas havia publicat una *Antologia de la literatura catalana*, el 1980, a la Fundació General Mediterrània.

Tenint en compte aquests materials ja reunits, deia Cahner:

L'etapa que ara cal emprendre és la de la redacció definitiva de tot el text. L'extensió prevista és de mil holandesos, sense comptar-hi els apèndixs amb textos i documents [...]. Es tracta d'una redacció erudita amb notes a peu de plana, no de divulgació, però, com tota l'obra de Joan Fuster, escrita amb un estil i una força expressiva que la fan llegidora a tot lector culte. [...] El temps de redacció hauria d'ésser de divuit mesos [...]. Caldria que un grup reduït de persones (tres, per exemple), designades des d'ara, poguessin resoldre situacions imprevisibles i improbables, però amb tot possibles, que entorpiessin la marxa de la redacció.

Resulta evident que ja no es tractava del *llibret*, sinó d'un *llibrot*, per seguir la distinció quantitativa que Fuster emprava en la conversa de 1992 amb Enric Sòria, un text molt extens, anotat i amb apèndix documental —no es diu si també amb il·lustracions— que potser hauria estat necessari distribuir, si s'hagués finalment redactat, en més d'un volum. Incidentalment, es pot afegir que el sistema previst recorda bastant el mecanisme que es va seguir per enllestir el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines, que l'editorial Curial, del mateix Cahner, publicaria en nou volums entre el 1980 i el 1991, i en l'etapa de redacció del qual van participar Joseph Gulsoy i l'editor.

El 21 de març Fuster responia a Cahner que no li acabava d'agradar la proposta, no sabem si per reserves davant la idea d'embarcar-se en una maniobra tan complexa i amb un termini molt ajustat o d'haver de comptar amb un equip d'ajudants. Ignorem igualment si hi hagué cap mena de resposta per part de la Fundació General Mediterrània. D'altra banda, Cahner seria nomenat conseller de Cultura el 8 de maig següent, al primer govern de la Generalitat de Catalunya presidit per Jordi Pujol, i sens dubte els anys següents estaria capficat en qüestions ben distintes, tan complexes com posar en funcionament una conselleria.

Fos com fos, tal com Fuster recordava en l'entrevista esmentada a l'inici d'aquest article, Manuel Sanchis Guarner havia publicat *Aproximació a la història de la llengua catalana* (Barcelona, 1980, Salvat), volum subtitulat «Creixença i esplendor», que abastava des dels antecedents romans fins al final del segle XV i escrit seguint criteris analitzats per Nicolás (1998, 349-376). D'altra banda, Fuster citava en la mateixa ocasió l'aparició del primer volum (1982) de l'obra de Modest Prats i Josep M.

Nadal i Farreras, *Història de la llengua catalana* —el segon veuria la llum el 1996. Tanmateix, en conjunt abraçaven un període que acabava amb el segle XV. En darrer terme, cal tenir present que Jordi Carbonell havia tingut també la idea de realitzar un estudi d'història lingüística, que tampoc no va poder enllestir i del qual es reuniren materials en el volum *Elements d'història de la llengua catalana* (València, 2017, PUV-IEC), a cura d'Antoni Ferrando.

2. ESTUDIS PARCIALS

Si bé Fuster no arribà a materialitzar un projecte a què havia dedicat tantes hores de recerca i lectura, d'atenció continuada, diversos escrits seus abordaren parcel·les més o menys dilatades de la idea global. Són rellevants en aquest sentit, en tot o en part, títols de la bibliografia fusteriana com ara *Poetes, moriscos i capellans* (València, L'Estel, 1962); *Heretgies, revoltes i sermons* (Barcelona, Selecta, 1968); «Algunes puntualitzacions a la cronologia de la “Decadència”», que va ser la seua aportació, el 1971, al *Primer Congrés d'Història del País Valencià* (actes publicades a València, 1976, p. 227-238); «L'aventura del llibre català», *Commemoració dels 500 anys del primer llibre imprès en català 1474-1974. L'aventura editorial a Catalunya* (Barcelona, 1972, p. 7-59); «Llengua i Literatura en el País Valencià en el primer terç del segle XIX», ponència presentada al VIIIè Congrés Mundial de Sociologia celebrat a Toronto el 1974 (*Treballs de Sociolingüística Catalana*, 1, 1977, p. 117-130); «Plantejaments històrics del teatre valencià» (*Els Marges*, 5, 1975, p. 11-63); el capítol «Llengua i societat» del tercer volum de la *Història del País Valencià* (Barcelona, 1975, Ed. 62, p. 219-232), que comprèn el període situat entre les Germanies i els decrets de Nova Planta; *La Decadència al País Valencià* (Barcelona, 1976, Curial); «Català i castellà entre els valencians de la Il·lustració», *Segon Congrés Internacional de la llengua catalana* (vol. VIII, València, 1989, p. 19-30) i *Llibres i problemes del Renaixement* (València-Barcelona, 1989, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat).

Es pot fàcilment relacionar la tria dels temes i períodes que Fuster va abordar voluntàriament —no per encàrrec— en aquells estudis, amb

la segona part de la resposta a Sòria que hem reproduït a l'inici: «quan la cosa comença a agafar interès i a eixir abundància de material és quan s'introdueix el castellà, a partir del 1500, o menys». Ben mirat, resulta significatiu que les èpoques més ateses per Fuster en tota la història de la llengua catalana —si més no, a la vista de la seua bibliografia— siguen les de crisi. En particular, va prestar una atenció especial a l'edat moderna, aleshores identificada genèricament amb l'encuny de *Decadència*, un interès ben explicable si hom té en compte que l'assagista hagué de treballar en uns temps igualment crítics i no seria exagerat, per tant, pensar «que precisament allò que més l'havia d'inquietar, i que més l'havia d'esperonar alhora a emprendre les seues investigacions sobre la qüestió, era la llarga cadena de daltabaixos que feien del català una llengua permanentment abocada a la desaparició o a la depauperació crònica.» (PÉREZ I MORAGÓN: 1994, 59). Al capdavant, difícilment es poden separar les investigacions erudites de Fuster d'aquell motor ideològic que el feia escriure opuscles o pamflets del tipus *Ara o mai* (1981), que representava, si fa no fa, un interrogant sobre el moment, més o menys immediat, en què podia acabar la història del català com a llengua viva. Vist així, en Fuster, «els tres àmbits de relació amb la llengua del seu país —l'ús com a parlant i com a escriptor, la preocupació per l'estàndard i les investigacions històriques— són inseparables d'un sentit civil.» (PÉREZ I MORAGÓN: 1994, 59).

Tot comptat, l'únic escrit publicat en què Fuster va tractar el tema que ens ocupa, però amb més valor indiciari que els acabats d'esmentar, pel fet que té un abast cronològic complet, és el llarg text dedicat a la «història» dins l'article «català» de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1a ed. 1969-1989, s. v. català, vol. 6, datat el 1973). Es tracta d'un article extens —d'un 3.500 paraules— en què l'assagista feia un repàs de l'expansió de la llengua des del Principat arran de la conquesta del segle XIII —no deia res sobre el període de formació del català—, la seua instal·lació en els nous territoris amb més o menys permanència —en contacte amb el llatí, l'àrab, l'hebreu i posteriorment el castellà (en molta menor mesura s'ocupava del francès)—; l'ús literari i els canvis estilístics; la «dislocació» de la consciència lingüística unitària, amb l'aparició de fenòmens disgre-

gadors i, finalment, tot el procés de codificació i de normativització de la primera part del segle XX.

3. ELS MATERIALS REUNITS

Si, per les raons que fos, Fuster no arribà a redactar la història que tenia en ment, es pot afirmar que havia aplegat materials suficients per a construir una obra de gran extensió, ambició i detall. Al remat, el *llibrot* que havia descartat, però que alguna vegada apareixeria com a possibilitat factible, justament per aquella mateixa feina incansable de recerca sobre allò que els historiadors anomenen fonts primàries i secundàries, ja feta per l'assagista.

Els elements materials d'aquella recerca es troben a l'Espai Joan Fuster, per voluntat testamentària de l'assagista, refermada després pel seu hereu, l'escriptor suecà Josep Palàcios. El dificultós procés d'ordenació dels arxius de Fuster, dut a terme per Pérez i Moragón (2006, 11-13), s'originà en un encàrrec de la Biblioteca Valenciana. El 2006, Romà Seguí, Francesc Pérez i Moragón⁴ i el bibliotecari i arxiver Juan Francisco Morales Ferrer feren una primera classificació, apressada i molt genèrica dels arxius de l'escriptor —i el molt més reduït del seu pare, Juan Bautista Fuster Seguí, o d'altres membres de la família—, que per diverses circumstàncies, després de la mort de l'assagista havien estat guardats en grans caps de cartó de manera completament desordenada, en una acumulació heteròclita i sense cap criteri.

Barrejada amb molts altres materials —llibres i fullets, revistes, originals de Fuster o d'altres autors, documentació acadèmica, administrativa o d'institucions, agendes, catàlegs d'exposicions, cartes no incloses als arxivadors de correspondència, notes privades etc.—, hi havia dos blocs relativament fàcils d'agrupar: una gran quantitat de fitxes bibliogrà-

⁴ A causa d'alguna peripècia, més que administrativa burocràtica, l'encàrrec es va formular com una beca d'investigació sobre el tema *Una etapa cabdal en la vida de Joan Fuster (1962-1975)*, que es materialitzà en un mecanoscrit redactat per Pérez i Moragón, inèdit a hores d'ara, de 82 pàgines. Les set últimes contenien un «Breu resum del contingut de les caixes que contenen documents de l'Arxiu Fuster». Es tractava de cinquanta-sis arxivadors de cartó en què, seguint un arbre classificatori propi d'arxius personals, s'havia distribuït l'abundantíssima documentació fins llavors barrejada.

fiques o d'altre tipus —amb idees a desenvolupar, per exemple— i el que vam anomenar orientativament *documents de treball* —xerocòpies, retalls de premsa, fotografies, transcripcions breus de textos, etc.—, tot plegat referit a la llengua i la literatura catalanes des dels seus orígens.⁵ Atesa la importància que l'estudi de l'una i l'altra van tenir en l'obra de Fuster i coneixent els seus sistemes de treball, resulta ben comprensible que aquests materials fossen abundantíssims.

A partir d'aquella primera ordenació de 2006, i des que es va començar a treballar en el fons documental fusterià, es va procedir a una classificació molt més acurada i precisa d'aquests materials i a la confecció d'inventaris, alhora que es netejava i s'ordenaven fitxes i documents per tal d'assegurar-ne la conservació en les millors condicions i la futura consulta i utilització. En aquestes tasques han treballat successivament, entre d'altres, Brígida Alapont Ferri i Enric Alforja Carbonell, quasi sempre amb l'assessorament, en aquestes qüestions, de Pérez i Moragón.

Ara com ara, resulta impossible destriar les fitxes i documents de treball per l'ús que pretenia donar-los Fuster. N'hi ha que semblen clarament relacionables amb escrits d'ell ja editats i coneguts, però també d'altres, probablement la majoria, que constitueixen una base de dades sempre en construcció, permanentment ampliada a favor de noves lectures, consultes i curiositats, susceptibles de ser explotades eventualment com a element per a treballs que finalment no arribaren a produir-se.

Fet i fet, bona part de tota aquesta documentació té relació amb la història de la llengua catalana en tots els territoris en què és parlada, al seu ús literari i, per resumir, a les vicissituds que ha experimentat la seua existència en l'àmbit privat o públic —administratiu, religiós, editorial, en mitjans de comunicació, etc.—, sempre des d'una perspectiva social. Aquesta afinitat va fer aconsellable donar al conjunt un rètol identificatiu general, el d'*Història social de la llengua catalana*, que no es pot interpretar en el sentit que tots els materials havien de convergir en una sola obra, per monumental que fos. Diríem que, per a Fuster, el propòsit de conèixer, interpretar i explicar les peripècies que ha travessat la llengua cata-

⁵ Al Museu instal·lat a l'antic domicili familiar de l'escriptor, dins l'Espai Joan Fuster (carrer de Sant Josep, 8-10, a Sueca), es mostren algunes d'aquestes fitxes.

lana és un fil conductor, que recorre molts anys de la seua vida d'investigador i escriptor. I, en aquest sentit, la base de dades a què ens referim constitueix un testimoni clar de l'abast i la durada d'aquell propòsit.

Per tal de donar una idea aproximada del contingut d'un fitxer tan extens, recorrerem ací a un excel·lent informe d'Enric Alforja (2020), elaborat en acabar la distribució material de les fitxes, segons criteris professionals.⁶ Ell ha comptabilitzat 17.965 fitxes de treball sobre temes diferents, de les quals 7.173, és a dir, vora el 40%, pertanyen a aquest projecte general, quasi vital, que anomenem *Història social de la llengua catalana* (HSLC). Les fitxes comencen amb un bloc anterior a l'Edat Mitjana, que hem anomenat «Orígens» i acaben en 1975, així que és probable que l'eix cronològic del treball anés des de l'aparició del català fins al final del règim franquista i l'inici de la Transició. Quasi totes són manuscrites i ocupen sis caixes, de la 13 a la 18. Cada caixa conté diversos blocs individualitzats, en molts casos recuperant la sistematització temàtica i/o cronològica, que el mateix Fuster havia emprat en aquestes anotacions. La quasi totalitat de les fitxes són manuscrites per Fuster, molt sovint amb fulls blancs en octau, per bé que n'hi ha d'altres aportades per amics, col·legues i col·laboradors —com a simple exemple anomenarem Ricard Blasco Laguna i Vicent Pitarch i Almela—, de vegades a petició d'ell, però també de manera espontània.

A fi de copsar millor la diversitat de les informacions recollides en les fitxes, reproduïm alguns dels epígrafs emprats per Fuster, encapçalats per indicacions cronològiques i subclassificats temàticament:

«Orígens»:

«Llemosí», «Trobadors», «Moriscos», «Mossàrabs».

«Edat Mitjana»:

«Ús del provençal», «País Valencià» «Fonètica. a-e àtona», «Primers documents».

⁶ En aplicació de la normativa reglamentària del Centre de Documentació Joan Fuster, està vedat l'accés a aquesta documentació, excepte a les persones que treballen en la seua ordenació i conservació.

«Del S.V al S. XII»:

«Islamització», «Aragonés», «Jueus», «Rosselló».

«S. XIII»:

«Llull», «Oriola», «Sogorb», «Jueus», «Repoblament», «Idioma i nació».

«Des de l'any 854 fins al 1299»:

«Múrcia», «Alacant», «Poblament», «Principat».

«S. XIV»:

«Nom», «St. Vicent Ferrer».

«Des de l'any 1300 fins al 1399»:

«Anglaterra», «Francès/Anglès», «Nom», «Ramon Muntaner», «Grècia», «Itàlia», «Demografia».

«S. XV»:

«Impremta», «Universitat», «Nom».

«S. XIX»:

«Jocs Florals», «Renaixença», «País Valencià», «Principat», «Teatre popular», «Immigració», «Dialectes».

«Des de l'any 1800 fins al 1820»:

«Església», «Ensenyament».

«Des de l'any 1821 fins al 1850»:

«Teatre», «Preu de llibres».

«Des de l'any 1851 fins al 1899»:

«Teatre», «Llengua i política».

«S. XX»:

«Castellanització», «Nacionalisme», «País Valencià», «Principat», «Postguerra».

«Des de l'any 1900 fins al 1975»:

«Ús públic», «Prohibicions», «País Valencià», «Principat», «Mallorca», «Església».⁷

4. PROJECTE CONSERVAT PER LA FUNDACIO JAUME BOFILL

El 1993, en una conferència organitzada a la Universitat d'Alacant pels professors Jordi Colomina i Enric Balaguer, Francesc Pérez i Moragón deia:

És possible que l'esquema més clar sobre com concebia Fuster el seu projecte, es trobe a l'arxiu personal de Fuster i en el d'alguna institució barcelonina. En efecte, si no vaig errat, en un moment que jo ara no sabia determinar, Fuster va demanar a aquella institució una beca [...] precisament per a fer aquella història de la llengua que finalment no va passar d'una iniciativa truncada [...] Si la meua hipòtesi és certa i el document existeix, caldria publicar-lo, ja que, coneixent el grau de detall que l'assagista solia posar en els esquemes dels estudis que emprenia, es deu tractar d'una estructura de temes ben rica de suggeriments (PÉREZ I MORAGÓN: 1994, 55-56).

⁷ Cal tenir en compte que Fuster havia tingut molta cura en l'ordenació de les seues fitxes. Tanmateix, els efectes d'una de les bombes amb què es pretengué assassinar-lo al seu domicili, l'11 de setembre de 1981 sobre l'habitació on tenia els fitxers, i després de la seua mort una possible manca de cura en el trasllat de la documentació a un lloc provisional, mentre es feien obres importants de reforma i consolidació a la seua casa, expliquen que aquest ordre es perdés. Però no en tots els casos. On es va conservar per atzar, s'han trobat indicis per a la nova ordenació. En aquest sentit, Alforja (2020, 4) assenyala: «Una de les caixes més importants per entendre aquest conjunt de fitxes és [...] la que contenia les fitxes que provenen de la caixa 6 de Fuster, aquesta caixa estava molt ben ordenada, molts dels grups de fitxes en tenien una al principi que explica com estan agrupades, en les que posa «XVI» es veu que Fuster donava preferència a l'ordenació cronològica sobre la temàtica, i que primer col·locava les fitxes genèriques del segle XVI i a continuació les que ja tenen una data concreta 1501, 1502, 1503,... per tant ací es conserva el principi de procedència i la classificació original de Fuster i és el sistema que s'ha seguit per ordenar les 7.173 fitxes que formen aquesta agrupació que, encara que no siguin exclusives d'aquest projecte, per motius pràctics denominarem fitxes d'Història Social de la Llengua Catalana (HSLC)».

Fins ara, aquell document no s'ha trobat entre els materials conservats al Centre de Documentació Joan Fuster. Per aquest motiu, Salvador Ortells Miralles, com a director de l'Espai Joan Fuster, féu una gestió amb la Fundació Jaume Bofill, per localitzar-lo i obtenir-ne còpia. És el text que publiquem en apèndix.

Amb els documents conservats als arxius epistolars de l'escriptor i els ara proporcionats per la Fundació Jaume Bofill,⁸ entitat constituïda a Barcelona el 1969 per Josep Maria Vilaseca i Marcet i Teresa Roca i Formosa, i que porta el nom del filòsof Jaume Bofill i Bofill, es pot reconstruir a grans trets la història del projecte que ara tractem. En nom de la nova institució, el director, Fèlix Martí i Ambel i Josep Urdeix van fer una visita a Sueca el 25 de novembre de 1969 per tal prendre contacte amb Fuster, al qual ja l'havia anunciada Josep Benet, i que l'assagista havia acceptat en una carta a Fèlix Martí del 19 del mateix mes. En un *Informe del viatge a València* immediatament posterior de Fèlix Martí i Josep Urdeix, s'indica que Fuster treballa en una *Història de la llengua catalana* que podria quedar aturada sense l'aportació d'algun ajut econòmic. El mateix 25 novembre de 1969, Fuster escrivia a F. Martí:

Quan heu marxat, he continuat buscant entre la paperassa de la taula, i he trobat l'esquema que buscava. Te n'adjunto una còpia. Com veuràs, es tracta d'una cosa molt succinta i fins i tot una mica arbitrària. El vaig manufacturar fa sis o set anys, en un moment que encara tenia una idea bastant vaga de la qüestió. De tota manera, crec que serà suficient perquè et facis càrrec del projecte i de la seva complexitat.

Aquests comentaris fan pensar que, en el transcurs de la reunió, l'assagista volgué explicar amb el projecte a la mà les línies generals de l'estudi que volia dur a terme, sense aconseguir localitzar-lo. El que envià, i es conservà a la Fundació, va ser una còpia feta amb paper carbó, potser l'única que en tenia. Això explicaria que al seu arxiu no se'n conservés cap

⁸ Cal agrair al senyor Ismael Palacín, director de la Fundació Jaume Bofill, còpia digital dels documents relacionats amb la projectada *Història social de la llengua catalana* que ací donem a conèixer, especialment el que posem en apèndix i la carta de Fuster a Fèlix Martí, del 25 de novembre de 1969.

i, d'altra banda, permet de suposar que abans havia enviat l'original a alguna editorial o institució, sense resposta positiva.

Amb data de 3 de desembre de 1969, es va comunicar a Fuster l'aprovació de l'ajuda, en una reunió de la comissió tècnica de la Fundació Jaume Bofill, de l'1 de desembre. La notícia arribà també a Albert Manent, que oferí a Fuster passar-li dades per a la *Història social* (CORRESPONDÈNCIA 12: 368).

Fuster respongué a F. Martí el 17 desembre de 1969, tot agraint l'ajuda al projecte.⁹ Mesos més tard, el 21 agost 1970, F. Martí tornà a escriure a l'escriptor valencià, proposant-li una reunió per concretar la realització del projecte. Més d'un any després, el 7 de setembre de 1971, Fuster va escriure a Martí comunicant-li la marxa del treball: «Durant aquests mesos he treballat fonamentalment en la "Història", i el meu fitxer ha crescut força. Encara em resta per explorar un cert material bibliogràfic, cosa que hauré de fer a Barcelona. Immediatament després em dedicaré a l'estructuració de dades i preparar la redacció».

No se sap ben bé per què Fuster va interrompre el seu projecte. Es pot suposar que l'acceptació d'un nou compromís, de treball regular i d'una certa intensitat l'en degué apartar. Ens referim al càrrec, no explicitat en la publicació però ben real, de supervisor i orientador general de continguts de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, després d'unes gestions iniciades al gener de 1972 (PÉREZ I MORAGÓN: 2001). Es tractava d'un treball que, entre altres raons, tenia per Fuster l'interès capital d'evitar determinades posicions, sempre possibles, cap al secessionisme lingüístic o el folklorisme, i de poder indicar col·laboradors que es fessen càrrec d'articles més *delicats*, en aquest sentit. Per una causa o altra, la redacció de l'obra pactada amb la Fundació Jaume Bofill va quedar suspesa, fet que no és gens inusual en el món editorial.

⁹ Una de les gestions de Fuster arran de la visita dels representants de la Fundació Jaume Bofill era aconseguir una subvenció per a editar *El valencianisme polític (1874-1936)* (1971), d'Alfons Cucó. En carta a Albert Manent (CORRESPONDÈNCIA 12: 370-372), demanava la seua intervenció perquè la Fundació augmentés la subvenció.

APÈNDIX

[Projecte presentat a la Fundació Jaume Bofill el 1969, elaborat alguns anys abans]

I. ELS ORÍGENS I L'EXTENSIÓ

1. Problemes «filològics» d'una «història social de la llengua». El català, llengua «romànica». La formació de l'idioma. Localització geogràfica inicial. L'evolució posterior. Català i provençal.
2. L'expansió geogràfica del català i les seves determinants històriques. Reconquesta i repoblació. La frontera lingüística amb Aragó. El «bilingüisme» del País Valencià. L'imperialisme polític medieval: el català a Itàlia i a Grècia. Fixació definitiva de l'àrea: el cas d'Oriola. Notícies demogràfiques.
3. Els elements pre-romànics en la formació del català. Teories sobre l'origen de les diferenciacions dialectals. La invasió musulmana i les seves conseqüències lingüístiques. Els mossàrabs. Elements al·lògens en el català medieval i en el modern.
4. Fronteres lingüístiques i fronteres polítiques: A) Catalanoparlants residents fora dels límits tradicionals dels Països Catalans. B) Minories lingüístiques forasteres dins l'àrea catalana (jueus, moriscos, castellano-aragonesos del País Valencià).
5. Preparació del mapa actual de la llengua: 1) Els Estats medievals: comtats ultrapirinençs; Principat; Andorra; Balears; País Valencià. 2) Vicissituds d'aquests Estats: el cas d'Andorra; l'aventura independentista de les Illes i el Rosselló; la unió amb Castella; el tractat dels Pirineus i la pèrdua del Rosselló; Menorca durant el segle XVIII. 3) Les divisions administratives espanyoles i franceses.

II. L'EDAT MITJANA

A. LLENGUA I SOCIETAT

1. L'«estabilització geogràfica» del català en el s. XIII. La unitat de la llengua, segons Muntaner. Les variants dialectals: Eiximenis i la

- modalitat valenciana. Els noms de la llengua (cristianesc, pla, catalanesc, etc.). El sentiment unitari de l'idioma, base del sentiment nacional: abast del gentilici «català» durant l'Edat Mitjana.
2. Llengua i classe social. La llengua dels reis. L'ideal d'una llengua «modèlica» («lo pus perfet català que anc fos»). La llengua popular, a través de sant Vicent Ferrer.
 3. Llengua i política. Les relacions catalano-occitanes. Integració política i integració idiomàtica. L'assimilació dels jueus; la dels moros. L'assimilació cultural dels aragonesos. Oficialitat del català a les zones castellanoparlants del País Valencià.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. El català i el llatí, llengües de l'Administració. La Cort i els estímuls culturals (reis poetes, reis cronistes, escriptors cortesans, escriptors buròcrates). Importància literària del castellà «cancelleresc».
2. L'Església. El llatí i la cultura eclesiàstica: els primers focus culturals catalans. Litúrgia i pastoral. La predicació. Les traduccions bíbliques. L'apologètica: Vilanova, Llull, Eiximenis. La teologia. Les oracions. Persistència del llatí.
3. La llengua i l'ensenyament. Els Estudis Generals. El llatí, idioma docent. Textos gramaticals en provençal (Vidal, March, Averçó, etc.) i en llatí (Esteve, etc.). Els mestres de «vernacle».

C. LLENGUA I CULTURA

1. La perduració del llatí, de l'hebreu i de l'àrab com a llengües de cultura, als Països Catalans. El català, llengua escrita: els primers documents. Motius de l'ús escrit de la llengua vulgar; el pas a una concepció literària de la llengua vulgar.
2. La presència del provençal: trobadors i joglars. Una literatura desapareguda: els poemes èpics. Consciència de distinció entre català i provençal. La creació de la prosa catalana. L'idioma de Llull; l'idioma de Muntaner.

3. La consolidació cultural del català. procés de desprovençalització de la poesia: etapes. La prosa: traduccions. Preparació del Renaixement.

III. EL RENAIXEMENT

A. LLENGUA I SOCIETAT

1. Del nom i de la unitat de la llengua. El precedent d'Antoni Canals. La desconexió cultural dels Països Catalans durant el s. XV: causes, efectes. «Llengua valenciana» i «valenciana prosa». «Llengua mallorquina». Manteniment de la consciència unitària.
2. Llengua i classes. Normalitat: participació literària dels diversos estaments. Els Borges, a Itàlia. La influència dels Trastàmars. La castellanització de l'aristocràcia, en el regnat de Ferran el Catòlic.
3. Llengua i política. Les posicions del català com a llengua oficial. La inassimilació dels Trastàmars, i l'ús del castellà en els documents reials. L'emigració de la Cort, amb Ferran el Catòlic. Els primers versos castellans a Barcelona. La cort dels virreis: la de Germana de Foix, a València.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. Català, llatí i castellà a les oficines públiques. La cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols. La cort de la reina Maria de Castella. Les municipalitats i la llengua.
2. L'Església. Les primeres inquietuds del Renaixement: Canals i la intenció apologetica de les seves traduccions. Literatura eclesiàstica. Introducció del Sant Ofici. Primeres predicacions en castellà.
3. Les Universitats i el llatí. Textos d'ensenyament. Un intent de policia idiomàtica: les «Regles» de Fenollar-Pou. L'humanisme incipient.

C. LLENGUA I CULTURA

1. El català, llengua única de la cultura laica. Definitiva eliminació del provençal (Ausiàs March). La prosa: tendències i estils amb repercussió «lingüística». Els matisos dialectals i la seva transcendència literària. El teatre.

2. La radicació material: del manuscrit al llibre imprés. Les primeres edicions castelleses, a Montserrat. Càlcul d'edicions, fins al 1510; tiratges. Els certàmens. Les lectures forasteres.
3. La nova competència del llatí humanístic. Presència del castellà. Esbós de la trajectòria de la castellanització cultural en el s. XVI.

IV. LA DECADÈNCIA: SEGLES XVI I XVII

A. LLENGUA I SOCIETAT

1. El problema de la dialectalització del català. Diversa intensitat de la penetració castellana a cada regió (cf. «Col·loquis de Tortosa», etc.). Influència de les denominacions locals (valencià, mallorquí). Crisi de la unitat: a) horitzontal (hi ha, ara, tres o quatre «llengües» distintes, una per «regió»), i b) vertical (hi ha la llengua antiga, «llemosí», distinta de les modernes). El «margall» del Principat. La «moda valenciana», segons Andreu Bosch.
2. Llengua i classes. Els progressos de la castellanització social. L'aristocràcia. Les classes populars. Importància de la immigració, de la presència de tropes castelleses, etc. Èxit del teatre castellà als Països Catalans; fulls de versos en castellà, per al consum popular.
3. Llengua i política. El centralisme dels Àustries. Aparició del patriotisme espanyol, i conseqüències lingüístiques. El monarquisme absolutista, factor de castellanització (cf. Bisbe Esteve). L'afebliment polític dels Països Catalans: expulsió dels moriscos; guerra dels Segadors.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. La llengua de l'Administració central. El català i els organismes forals. Els juristes i la seva fidelitat a l'idioma. Avenços de la castellanització (cf. Marc A. Ortí). Els municipis: actitud vacil·lant (protecció d'edicions, predicadors a sou, et.).
2. L'Església. Absentisme dels bisbes, o procedència forastera. La Bíblia i la llengua vulgar: els erasmistes. La predicació en castellà: la moda del Barroc. Mesures en contra. La polèmica als concilis

provincials de la Tarraconense. Pamflets. La castellanització dels «quinque libri».

3. La castellanització de les Universitats. Influència dels jesuïtes. Els incidents de Lleida. Les «acadèmies» literàries. Idees gramaticals sobre i per al català.

C. LENGUA I CULTURA

1. Decadència literària. El conreu del català a cada zona dels Països Catalans. Caràcter de la producció.
2. La castellanització massiva del sector literari, a partir de Boscà. Volum i caràcter de la producció literària castellana als Països Catalans. Les justificacions de la deserció lingüística: «mala consciència».
3. Les defenses de la llengua: Onofre Almudéver, Viciano, Ballester, Vidal i Salvador, etc.; Andreu Bosch, etc.; «Col·loquis de Tortosa»; etc. Dicionaris. Malbech i el pròleg al «Blanquerna».

V. LA DECADÈNCIA: SEGLE XVIII

A. LENGUA I SOCIETAT

1. Agreujament de la dialectalització. Fenòmens concomitants: a) afrancesament del Rosselló; b) castellanització cultural del País Valencià i del Principat, i influència de la immigració; c) aïllament de les Balears; 1) escassa comunicació material i cultural entre els Països Catalans; 2) pèrdua total (o gairebé) del fre «unitari» que suposa una llengua escrita comuna; 3) pruija diferencialista. «Llengües» distintes: Orellana. El vague acord unitari del llemosí.
2. Llengua i classes. Desaparició de la vella aristocràcia de primera fila. La petita noblesa: al Principat (tipus baró de Maldà); a les Illes; al Rosselló; al País Valencià. La burgesia. Vitalitat de la llengua parlada. L'ús del castellà com a llengua escrita «privada»: v. gr. epistolari de Finestres. El poble: cançons, romanços, col·loquis, etc.
3. Llengua i política. Les conseqüències de la guerra de Successió. Oficialitat del castellà. Mesures (Felip V, Carles III) per

introduir-ne l'ús als Països catalans: administració, ensenyament, etc. El problema al Rosselló.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. Desaparició dels organismes autonòmics. El cas de Menorca i la seva situació sota el domini anglès i francès. La castellanització dirigida pels primers Borbons. Situació al Rosselló: època pre-revolucionària i revolucionària. El recurs al català, per part dels espanyols i dels francesos, al Principat, durant les guerres de la Revolució i de Napoleó.
2. L'Església. Predicació i catecismes. Problemes de cada diòcesi. Castellanització de la documentació eclesiàstica. Els intel·lectuals de l'Església. La literatura piadosa en català fins al començament de la Renaixença. El bisbe Climent.
3. Les Universitats. Cervera, València. El pas del llatí al castellà com a llengua docent i de redacció científica. L'esperit «historicista» dels homes de la Il·lustració: atenció dels erudits envers la literatura catalana medieval. Preparació de la Renaixença.

C. LLENGUA I CULTURA

1. El conreu literari del català. Caràcter de la producció. Les falsificacions tipus «Trobcs» de mossèn Febrer. La temptativa del cercle de Sanelo.
2. Normalitat de la castellanització. El francès al Rosselló. D'altres «fugues» idiomàtiques: els jesuïtes expulsats, que escriuen en italià. El llatí. Idea depriment del català, en indígenes com Antoni de Capmany, Puigblanch, P. Villanueva, etc.
3. Defenses i apologies del català (Bastero, Ballot, Ros, etc.). Idees sobre l'origen del català; enfrontaments regionals; idees gramaticals. Dictionaris. Ensenyament.

VI. LA RENAIXENÇA

A. LLENGUA I SOCIETAT

1. Prolongació de la situació anterior. Les reticències localistes. Marià Aguiló. Restauració de la consciència unitària de l'idioma

a nivell de minories literàries. Perduració del popularisme dialectalitzant: revistes satíriques, teatre patuès, etc.

2. Llengua i classes. Abast social de la castellanització, al llarg del s. XIX. L'estat de la llengua, per grups socials: les grans ciutats i el camp; burgesia, classes mitjanes, proletariat; regions. El problema de la immigració.
3. Llengua i política. Explicació sociològica de la Renaixença: el paper de la burgesia. Diferències d'evolució, a cada regió. La politització de la llengua. El catalanisme polític fins al 1890. El cas del Rosselló.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. El centralisme espanyol en el s. XIX. Les suspicàcies envers les llengües perifèriques, inclús abans de l'aparició del moviment regionalista. Disposicions oficials contra el català. Les primeres reivindicacions institucionals per a la llengua, en els programes catalanistes.
2. La llengua, instrument de penetració ideològica en les masses populars. L'Església: el P. Claret; l'actitud dels bisbes al Principat i a les altres regions; la catalanitat del clero local. Participació de les sagristies en el primer impuls de la Renaixença. L'anticlericalisme i l'ús del vernacle: abundància i difusió de setmanaris, etc. La llengua i els partits polítics.
3. Necessitat d'unes «institucions» pròpies. Els Jocs Florals. Agrupacions político-culturals, excursionistes, etc.: importància. Els propòsits de normalització gramatical del català: a) polèmiques entre renaixentistes i partidaris del català «que ara es parla»; b) polèmiques «interiors» entre renaixentistes, sobre ortografia, etc.; c) polèmiques entre catalans, valencians i mallorquins.

C. LLENGUA I CULTURA

1. Perduració del prestigi del castellà: les idees del Milà i Fontanals, per ex. El conreu del castellà durant el s. XIX (des de Cabanyes i

- Balmes a Blasco Ibáñez). El bilingüisme forçós de la primera etapa de la Renaixença.
2. La «independència literària» preconitzada per Rubió i Ors. Dificultats de crear una literatura de nou. Preeminència de la poesia. Problemes de la prosa. La dignificació del teatre. Les traduccions. Ús cultural extraliterari (erudició, ciència, etc.).
 3. El suport material de la literatura catalana. Les edicions de llibres. Les publicacions periòdiques (tipus, expansió, públic, etc.). La remuneració dels autors: una literatura d'aficionats.

VII. ÈPOCA ACTUAL (FINS AL 1939)

A. LLENGUA I SOCIETAT

1. Transcendència de la dialectalització: progressos del sentiment «unitari». A les Illes: les connexions amb Barcelona (Escola Mallorquina, mossèn Alcover). Al País Valencià: la superació del localisme; etapes. Al Rosselló. La normalitat a nivell cultural.
2. Llengua i classes. Estat de l'idioma, per grups socials. La influència descastellanitzadora de l'escola i de la lectura, al Principat. Depauperació al País Valencià, a les Illes, al Rosselló. Les onades immigratòries del s. XX. Conseqüències de les Dictadures.
3. Llengua i política. L'expansió del catalanisme. Idees i realitzacions. Mancomunitat, Generalitat, al Principat. La politització nacional del País Valencià, a partir del 1907. El cas de les Illes. El del Rosselló.

B. LA LLENGUA I LES INSTITUCIONS

1. Campanyes per aconseguir l'oficialitat del català. Les oposicions polítiques interiors i exteriors. Resultats.
2. L'ús del català a l'Església. La llengua i els partits polítics. Els baluards refractaris: lerrouxisme, blasquisme; actitud dels anarquistes i dels grups socialistes. La propaganda política de 1931 i 1938.
3. Aspecte docent. Iniciatives privades: la Protectora, etc. L'obra de Prat de la Riba. La repressió de Primo de Rivera. La Generalitat,

la Universitat Autònoma, etc. La reestructuració gramatical: Fabra. L'Institut. La introducció del fabrisme al País Valencià i a les Illes. Polèmiques, etc.

C. LLENGUA I CULTURA

1. Les posicions del castellà als Països Catalans: l'obra castellana de Maragall, d'Oliver, etc.; explicació. Les «vocacions tardanes» (Alcover, Morera i Galícia, etc.). Procés d'adaptació europea de la literatura catalana: Modernisme, Noucentisme; traduccions. La integració en el català de tota mena d'activitats culturals.
2. L'evolució de la llengua literària: Verdaguer; el barcelonisme de Maragall i Rusiñol; l'equilibri dels mallorquins; els primers noucentistes; la codificació de Fabra. La llengua literària en el 1936. Situació al País Valencià.
3. El suport material: edicions i revistes, diaris; xifres. Els mecenes (Cambó, Patxot). L'ajut dels organismes autonòmics. Els casos Ors i Pijoan, etc. Els honoraris dels escriptors: Gaziell, Escalas, Pla, etc. El pas de la bohèmia modernista a un principi de professionalització. Una literatura «gairebé» normal, escapçada: 1939.

BIBLIOGRAFIA

- ALFORJA, Enric (2020): *Fitxes de treball d'Història social de la llengua catalana*, informe mecanoscrit del Centre de Documentació de l'Espai Joan Fuster.
- CARABÉN, Armand (1994): *Catalunya és més que un club?*, Barcelona, Edicions 62.
- CORRESPONDÈNCIA 8 = FUSTER, Joan (2005): *Correspondència. Joaquim Maluquer* (Vol. 8, 2a part), a cura de Xavier Ferré, València, Eliseu Climent, editor.
- CORRESPONDÈNCIA 12 = FUSTER, Joan (2010): *Correspondència. Rafael Tasis, Joan Triadú, Antoni Comas, Albert Manent i Joaquim Molas* (Vol. 12, 2a part), a cura de Josep-Vicent Garcia i Raffi, València, Eliseu Climent, editor.

- NICOLÀS, Miquel (1998): *La història de la llengua catalana. La construcció d'un discurs*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 349-376.
- ORTÍNEZ, Manuel (1993): *Una vida entre burgesos. Memòries*, Barcelona, Edicions 62.
- PÉREZ I MORAGÓN, Francesc (1994): *El contemporani capital*, Alzira, Germania.
- (2001): «L'Enciclopèdia de Fuster», *El País*, ed. valenciana, «Quadern», 168 (13 de setembre de 2001), p. 1-3.
- (2006): «Els arxius de Joan Fuster: història d'una selecció», en Francesc PÉREZ I MORAGÓN (comissari), *Els arxius de Joan Fuster*, València, Universitat de València, p. 11-13.
- SÒRIA, Enric (2003) «Ser Joan Fuster. Reflexionar, debatre, donar llum», *L'Illa* (hivern, 1992), p. 3-13. Reproduït en FUSTER, Joan (2003): *De viva veu*, ed. i introd. Isidre Crespo, pr. Enric Sòria, Catarroja-Barcelona-Palma, Afers, p. 436-455 [d'on citem].

ANNEX

Esquema
per
a
una

HISTORIA SOCIAL DE LA LENGUA CATALANA

I

ELS ORIGENS I L'EXTENSIO

1. - Problemes "filològics" d'una "història social de la llengua". El català, llengua "romànica". La formació de l'idioma. Localització geogràfica inicial. L'evolució posterior. Català i provençal.
2. - L'expansió geogràfica del català i les seves determinants històriques. Reconquesta i repoblació. La frontera lingüística amb Aragó. El "bilingüisme" del País Valencià. L'imperialisme polític medieval: el català a Itàlia i a Grècia. Fixació definitiva de l'àrea lingüística: el cas d'Oriola. Notícies demogràfiques.
3. - Els elements pre-romànics en la formació del català. Teories sobre l'origen de les diferenciacions dialectals. La invasió musulmana i les seves conseqüències lingüístiques. Els mossàrabs. Elements al·lògens en el català medieval i en el modern.
4. - Fronteres lingüístiques i fronteres polítiques: A) Catalanoparlants residents fora dels límits tradicionals dels Països Catalans. B) Minories lingüístiques forasteres dins l'àrea catalana (jueus, moriscos, castellano-aragonesos del País Valencià).
5. - Preparació del mapa actual de la llengua: 1) Els Estats medievals: comtats ultrapirinenços; Principat; Andorra; Balears; País Valencià. 2) Vicissituds d'aquests Estats: el cas d'Andorra; l'aventura independentista de les Illes i el Rosselló; la unió amb Castella; el tractat dels Pirineus i la pèrdua del Rosselló; Menorca durant el segle XVIII. 3) Les divisions administratives espanyoles i franceses.

II

L'EDAT MITJANA

A.- Llengua i societat

1. - L'"estabilització geogràfica" del català en el s.XIII. La unitat de la llengua, segons Muntaner. Les variants dialectals: Eiximenis i la modalitat valenciana. Els noms de la llengua (cristiànesco, pla, catalanesco, etc.) El sentiment unitari de l'idioma, base del sentiment nacional: abast del gentilici "català" durant l'Edat Mitjana.
2. - Llengua i classe social. La llengua dels reis. L'ideal d'una llengua "modèlica" ("lo pus perfet català que anc fos"). La llengua popular, a través de sant Vicent Ferrer.
3. - Llengua i política. Les relacions catalano-occitanes. Integració política i integració idiomàtica. L'assimilació dels jueus; la dels moros. L'assimilació cultural dels aragonesos. Oficialitat del català a les zones castellanoparlants del País Valencià.

B.- La llengua i les institucions

1. - El català i el llatí, llengües de l'Administració. La Cort i els estímuls culturals (reis poetes, reis cronistes, escriptors cortesans, escriptors burlescos). Importància literària del català "cancelleresc".
2. - L'Església. El llatí i la cultura eclesiàstica: els primers focus culturals catalans. Litúrgia i pastoral. La predicació. Les traduccions bíbliques. L'apologetica: Vilanova, Lluís, Eiximenis. La teologia. Les oracions. Persistència del llatí.
3. - La llengua i l'ensenyament. Els Estudis Generals. El llatí, idioma docent. Textos gramaticals en provençal (Vidal, March, Avergó, etc.) i en llatí (Esteve, etc.). Els mestres de "vernacle".

C.- Llengua i cultura

1. - La perduració del llatí, de l'hebreu i de l'àrab com a llengües de cultura, als Països Catalans. El català, llengua escrita: els primers documents. Motius de l'ús escrit de la llengua vulgar; el pas a una concepció literària de la llengua vulgar.
2. - La presència del provençal: trobadors i joglars. Una literatura desapareguda: els poemes èpics. Consciència de distinció entre català i provençal. La creació de la prosa catalana. L'idioma de Lull; l'idioma de Muntaner.
3. - La consolidació cultural del català. Procés de desprovençalització de la poesia: etapes. La prosa: traduccions. Preparació del Renaixement.

III

EL RENAISSANCE

A.- Llengua i societat

1. - Del nom i de la unitat de la llengua. El precedent d'Antoni Canals. La desconexió cultural dels Països Catalans durant el s. XV: causes, efectes. "Llengua valenciana" i "valenciana prosa". "Llengua mallorquina". Manteniment de la consciència unitària.
2. - Llengua i classes. Normalitat: participació literària dels diversos estaments. Els Borgia, a Itàlia. La influència dels Trastàmares. La castellanització de l'aristocràcia, en el regnat de Ferran el Catòlic.
3. - Llengua i política. Les posicions del català com a llengua oficial. La inassimilació dels Trastàmares, i l'ús del castellà en els documents reials. L'emigració de la Cort, amb Ferran el Catòlic. Els primers versos castellans a Barcelona. La cort dels virreis: la de Germans de Foix, a València.

B.- La llengua i les institucions

1. - Català, llatí i castellà a les oficines públiques. La cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols. La cort de la reina Maria de Castella. Les municipalitats i la llengua.
2. - L'Església. Les primeres inquietuds del Renaixement: Canals i la intenció apològica de les seves traduccions. Literatura eclesiàstica. Introducció del Sant Ofici. Primeres predicacions en castellà.
3. - Les Universitats i el llatí. Textos d'ensenyament. Un intent de policia idiomàtica: les "Regles" de Fenollar-Pou. L'humanisme incipient.

C.-Llengua i cultura

1. - El català, llengua única de la cultura laica. Definitiva eliminació del provençal (Ausias March). La prosa: tendències i estil amb repercussió "lingüística". Els matisos dialectals i la seva transcendència literària. El teatre.
2. - La radicació material: del manuscrit al llibre imprès. Les primeres edicions castellanques, a Montserrat. Càlcul d'edicions, fins al 1510; tiratges. Els certàmens. Les lectures forasteres.
3. - La nova competència del llatí humanístic. Presència del castellà. Seabós de la trajectòria de la castellanització cultural en el s.XVI.

IV

LA DECADENCIA: SEGLES XVI I XVII

A.- Llengua i societat

1. - El problema de la dialectalització del català. Diversa intensitat de la penetració castellana a cada regió (cf. "Col·loquis de Tortosa", etc.) Influència de les denominacions locals (valencià, mallorquí). Crisi de la unitat: a) horitzontal (hi ha, ara, tres o quatre "llengües" distintes, una per "regió"), i b) vertical (hi ha la llengua antiga, "llemosí", distinta de les modernes). El "margall" del Principat. La "moda valenciana", segons Andreu Bosch.

2. - Llengua i classes. Els progressos de la castellanització social. L'aristocràcia. Les classes populars. Importància de la immigració, de la presència de tropes castellanes, etc. Èxit del teatre castellà als Països Catalans; fells de versos en castellà, per al cosum popular.
3. - Llengua i política. El centralisme dels Austries. Aparició del patriotisme espanyol, i conseqüències lingüístiques. El monarquisme absolutista, factor de castellanització (cf. bisbe Esteve). L'afebliment polític dels Països Catalans; expulsió dels moriscos; guerra dels Segadors. El Rosselló, francès.

B.- La llengua i les institucions

1. - La llengua de l'Administració central. El català i els organismes forals. Els juristes i la seva fidelitat all'idioma. Avanços de la castellanització (cf. Marc A. Ortí). Els municipis: actitud vacil·lant (protecció d'edicions, predicadors a sou, etc.)
2. - L'Església. Absentisme dels bisbes, o procedència forastera. La Bíblia i la llengua vulgar: els erasmistes. La predicació en castellà: la moda del barroc. Mesures en contra. La polèmica als concilis provincials de la Terraconense. Famllets. La castellanització dels "quinque libri".
3. - La castellanització de les Universitats. Influència dels jesuïtes. Els incidents de Lleida. Les "acadèmies" literàries. Idees gramaticals sobre i per al català.

C.- Llengua i cultura

1. - Decadència literària. El conreu del català a cada zona dels Països Catalans. Caràcter de la producció.
2. - La castellanització massiva del sector literari, a partir de Bosch. Volum i caràcter de la producció literària castellana als Països Catalans. Les justificacions de la deserció lingüística: "mala consciència".
3. - Les defenses de la llengua: Onofre Almadéver, Viciàna, Balles-ter, Vidal i Salvador, etc.; Andreu Bosch, etc.; "Col·loquis de Tortosa"; etc. Dicionaris. Malbec i el prbleg al "Elen-querna".

V

LA DECADENCIA: SIGLE XVIII

A.- Llengua i societat

1. - Agreujament de la dialectalització. Fenòmens concomitants: a) afrançesament del Rosselló; d) castellanització cultural del País Valencià i del Principat, i influència de la immigració; c) aïllament de les Balears; l) escassa comunicació material i cultural entre els Països Catalans; 2) pèrdua total (o gairebé) del fre "unitari" que suposa una llengua escrita comuna; 3) prouja diferencialista. "Llengües" distintes: Orellana. El vague record unitari del llemosí.
2. - Llengua i classes. Desaparició de la vella aristocràcia de primera fila. La petita noblesa: al Principat (tipus baró de Maldà); a les Illes; al Rosselló; al País Valencià. La burgesia. Vitalitat de la llengua parlada. L'ús del castellà com a llengua escrita "privada": v.gr. epistolari de Finestres. El poble: cançons, romanços, col·loquis, etc.
3. - Llengua i política. Les conseqüències de la guerra de Successió. Oficialitat del castellà. Mesures (Felip V, Carles III) per introduir-ne l'ús als Països Catalans: administració, ensenyament, etc. El problema al Rosselló.

B.- La llengua i les institucions

1. - Desaparició dels organismes autònoms. El cas de Menorca i la seva situació sota el domini anglès i francès. La castellanització dirigida pels primers Borbons. Situació al Rosselló: època pre-revolucionària i revolucionària. El recurs al català, per part dels espanyols i dels francesos, al Principat, durant les guerres de la Revolució i de Napoleó.
2. - L'Església. Predicació i catecismes. Problemes de cada diòcesi. Castellanització de la documentació eclesiàstica. Els intel·lectuals de l'Església. La literatura piadosa en català fins al començament de la Renaixença. El bisbe Climent.

3. - Les Universitats. Cervera, València. El pas del llatí al castellà com a llengua docent i de redacció científica. L'esperit "historicista" dels homes de la Il·lustració: atenció dels erudits envers la literatura catalana medieval. Preparació de la Renaixença.

C.- Llengua i cultura

1. - El conreu literari del català. Caràcter de la producció. Les falsificacions tipus "Trobos" de mossèn Febrer. La temptativa del cercle de Sanelo.
2. - Normalitat de la castellanització. El francès al Rosselló. D'altres ~~ex~~ "fugues" idiomàtiques: els jesuïtes expulsats, que escriuen en italià. El llatí. Idea depriment del català, en indígenes com Antoni de Capmany, Puigblanch, P.Villanueva, etc.
3. - Defenses i apologies del català (Bastero, Ballot, Ros, etc.) Idees sobre l'origen del català; enfrontaments regionals; idees gramaticals. Diccionaris. Ensenyament.

VI

LA RENAISSANCE

A.- Llengua i societat

1. -- Prolongació de la situació anterior. Les reticències localistes. Marià Aguiló. Restauració de la consciència unitària de l'idioma a nivell de minories literàries. Perduració del popularisme dialectalitzant: revistes satíriques, teatre patuès, etc.
2. -- Llengua i classes. Abast social de la castellanització, al llarg del s.XIX. L'estat de la llengua, per grups socials: les grans ciutats i el camp; burgesia, classes mitjanes, proletariat; regions. El problema de la immigració.
3. - Llengua i política. Explicació sociològica de la Renaixença: el paper de la burgesia. Diferències d'evolució, a cada regió. La politització de la llengua. El catalanisme polític fins al 1890. El cas del Rosselló.

B.- La llengua i les institucions

1. - El centralisme espanyol en el s.XIX. Les suspicàcies envers les llengües perifèriques, inclús abans de l'aparició del moviment regionalista. Disposicions oficials contra el català. Les primeres reivindicacions institucionals per a la llengua, en els programes catalanistes.
2. - La llengua, instrument de penetració ideològica en les masses populars. L'Església; el P.Claret; l'actitud dels bisbes al Principat i a les altres regions; la catalanitat del clero local. Participació de les sagristies en el primer impuls de la Renaixença. L'anticlericalisme i l'ús del vernacle: abundància i difusió de setmanaris, etc. La llengua i els partits polítics.
3. - Necessitat d'unes "institucions" pròpies. Els Jocs Florals. Agrupacions político-culturals, excursionistes, etc.: importància. Els propòsits de normalització gramatical del català: a) polèmiques entre renaixentistes i partidaris del català "que ara es parla"; b) polèmiques "interiors" entre renaixentistes, sobre ortografia, etc.; 3) polèmiques entre catalans, valencians i mallorquins.

C.- Llengua i cultura

1. - Perduració del prestigi del castellà: les idees de Milà i Fontanals, per ex. El conreu del castellà durant el XIX (des de Cabanyes i Balma a Blasco Ibàñez). El bilingüisme forçós de la primera etapa de la Renaixença.
2. - La "independència literària" preconitzada per Rubió i Ors. Dificultats de crear una literatura de nou. Preeminència de la poesia. Problemes de la prosa. La dignificació del teatre. Les traduccions. Ús cultural extraliterari (erudició, ciència, etc.)
3. - El suport material de la literatura catalana. Les edicions de llibres. Les publicacions periòdiques (tipus, expansió, públic, etc.) La remuneració dels autors: una literatura d'aficionats.

VII

EPOCA ACTUAL (FINS AL 1939)

A.- Llengua i societat

1. - Transcendència de la dialectalització: progressos del sentiment "unitari". A les Illes: les connexions amb Barcelona (Escola Mallorquina, mossèn Alcover). Al País Valencià: la superació del localisme; etapes. Al Rosselló. La normalitat a nivell cultural.
2. - Llengua i classes. Estat de l'idioma, per grups socials. La influència descastellanitzadora de l'escola i de la lectura, al Principat. Depauperació al País Valencià, a les Illes, al Rosselló. Les onades immigratòries del s.XX. Conseqüències de les Dictadures.
3. - Llengua i política. L'expansió del catalanisme. Idees i realitzacions. Mancomunitat, Generalitat, al Principat. La polittització nacional del País Valencià, a partir del 1907. El cas de les Illes. El del Rosselló.

B.- La llengua i les institucions

1. - Campanyes per aconseguir l'oficialitat del català. Les oposicions polítiques interiors i exteriors. Resultats.
2. - L'ús del català a l'Església. La llengua i els partits polítics. Els baluards refractaris: lerrouxisme, blasquisme; actitud dels anarquistes i dels grups socialistes. La propaganda política de 1931 a 1938.
3. - Aspecte docent. Iniciatives privades: la Protectora, etc. L'obra de Prat de la Riba. La repressió de Primo de Rivera. La Generalitat, la Universitat Autònoma, etc. La reestructuració gramatical: Fabra. L'Institut. La introducció del fabrisme al País Valencià i a les Illes. Polèmiques, etc.

C.- Llengua i cultura

1. - Les posicions del castellà als Països Catalans: l'obra castellana de Maragall, d'Oliver, etc.; explicació. Les "vocacions tardanes" (Alcover, Morera i Galícia, etc.) Procés d'adapta-

ció europea de la literatura catalana: Modernisme, Noucentisme; traduccions. La integració en el català de tota mena d'activitats culturals.

2. - L'evolució de la llengua literària: Verdaguer; el barcelonisme de Maragall i Rusiñol; l'equilibri dels mallorquins; els primers noucentistes; la codificació de Fabra. La llengua literària el 1936. Situació al País Valencià.
3. - El suport material: edicions i revistes, diaris; xifres. Els mecenes (Cambó, Patxot). L'ajut dels organismes autonòmics. Els casos Ors i Pijoan, etc. Els honoraris dels escriptors: Gaziol, Escalasans, Pla, etc. El pas de la bohèmia modernista a un principi de professionalització. Una literatura "gairebé" normal, escapçada: 1939.

EPÍLEG